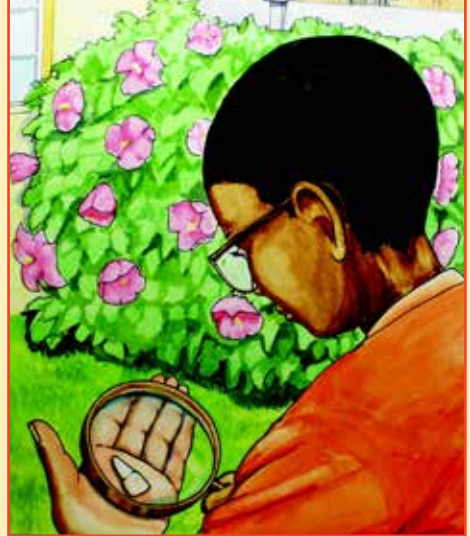

1. Ditakatso tse tharo

2. Leino le ke la mang?

3. Tau le tweba

4. Afrika Borwa ya rona

 Buka 4B

Dikahare

1. Ditakatso tse tharo	1
2. Leino le ke la mang?	11
3. Tau le tweba	21
4. Afrika Borwa ya rona	31

 Tlhahlamano ya dibuka tsa ho bala tsa Mophato wa Motheo

Diphatlaladitswe ka 2016 ke Molteno Institute for Language and Literacy

Ditshheditswe ka ditjhelete ke Zenex Foundation

Mophato 3 **Buka 4B**

- Mohlophisi wa tlhahlamano ya dibuka: **Jenny Katz**
- Bohlahisi ba pale: **Mirna Lawrence** le **Jenny Katz**
- Setsebi sa puo ya Sesotho: **Mmasibidi Setaka**
- Bahlophisi ba Sesotho: **Virginia Khumalo (VK)** le **Matshediso Mokoena**
- Batshwantshi: **Vusi Malindi** - 1. Ditakatso tse tharo
Rob Owen - 2. Leino le ke la mang?
Vusi Malindi le **Marleen Visser** - 3. Tau le tweba
Marleen Visser (leqephe la 25 le la 36) - 4. Afrika Borwa ya rona
- Izithombe: 4. Afrika Borwa ya rona
iCLIPART.com (*phenkwene*, leqephe la 31)
Schalk Viljoen (*kgalejone*, leqephe la 33)
- Boalo le boqapi: **Resolution** le **ihwhiteDesign**

© 2016 Molteno Institute for Language and Literacy

Website: www.vulabula.co.za

ISBN 978-1-77580-564-9

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives (CC BY-NC-ND) 4.0 International Licence

Disclaimer: You are free to download and share this work as long as you attribute the Molteno Institute for Language and Literacy, but you may not change this work in any way or use it commercially.

1. Ditakatso tse tharo

E thehilwe paleng ya Sejeremane

PELE O BALA PALE ENA

Netefatsa hore o utlwisisa seo mantswe ana a se bolelang:
morathi wa patsi, motlotlwane, tlwaelehang, mehlolo, meharo,
makaditswe, dumaela, tletleba

Netefatsa hore o tseba ho bala mantswe ana:
motlotlwane, tlwaelehang, mmolella

Ho thwe kgale kgale, morathi wa patsi le mosadi wa hae ba ne ba dula motlotlwaneng o monyane pela moru.

Ka tsatsi le leng morathi o ne a le morung a ratha patsi, ha a tla bona sefate se setle se sa tlwaelehang. A phahamisa selepe ho ratha patsi e sesane.

Hang-hang, mahlaku a sefate a qala ho etsa modumo o moholo, le lentswe le makatsang la utlwahala, 'Ka kopo hle, o se ke wa ratha sefate sena!'

Morathi wa patsi o ne a maketse. 'Ke mang ya buang?' a botsa a tshohile.

'Ke nna, moya wa sefate. Sena ke sefate sa mehlolo. Ha o kekeng wa se ratha ke tla o lefa ka ditakatso tse tharo,' ho bua lentswe.

A tletswe ke ho makalla mohlolo, morathi wa patsi a dumela a ya ho fumana sefate se seng ho ratha.

Bosiung boo morathi wa patsi a kgutlela hae a fumana mosadi wa hae a pheha dijo tsa mantsiboya. A mmoella hore ho etsahetse eng morung le moy'a wa sefate o itseng.

'Takatso tse tharo!' a bua a thabile. 'Re ka lakatsa eng? Tjhelete ya kgauta? Mohlomong ntlo e ntjha? Kapa diapar'o tse ntle tse ntjha? O, monna, re lokela ho nahana ka hloko ka sena. Ha re a tshwanela ho tata kapa ho ba meharo. Ho bohlokwa hore re sebedise ditakatso tse na hantle le ka bohlale.

Kapele dijo tsa bosiu ke ha di lokile. Mosadi a fa morathi wa patsi bohobe le tee.

‘Mmm, bohobe bona bo monate,’ a rialo. ‘Ke lakatsa eka nkabe ke na le boroso e kgolo, e mafura, e monate ke bo je ka yona.’

E se kgale mantswe a tswile molomong wa hae, ke ha boroso e kgolo e mafura, e lero e wela hodima tafole!

Morathi wa patsi o ne a makaditswe ke seo a se entseng. Mosadi wa hae o ne a maketse haholo.

‘Tjhee, sethotho towe! O se o sentse e nngwe ya ditakatso tsa rona tsa bohlokwa!’ a omanyanya morathi wa patsi.

‘E ne e le phoso. Emisa ho nkomanya!’ ho bua morathi wa patsi, a ikwala ditsebe.

Empa mosadi wa hae a se ke a kgaotsa ho mo etsetsa lerata. A tswela pele, a hweleditse hore o sentse takatso ka boroso e kgolo e mafura, empa ho na le ntho tse ngata tseo ba di hlokanang.

A tswela pele ho dumaela a tletleba, ho fihlela morathi wa patsi a hloka mamello.

‘Ho lekane, mosadi! Thola! Ke lakatsa eka boroso e kgolo e mafura e ka mamarela sefahlehong sa hao se seholo, se setenya!’ a hoa.

E se kgale mantswe a tswile molomong wa hae, boroso ya fofa ho tloha tafoleng ya kgomarela sefahlehong sa mosadi wa hae!

‘Jwale sheba hore o entse eng!’ a Ila. ‘Ha o a senya takatso ya rona ya bobedi feela, empa jwale ke na le nko e kgolo e mafura ya boroso! Nthuse re e tlose sefahlehong sa ka!’

Morathi le mosadi wa hae ba hula boroso ka matla ka moo ba ka kgonang, empa boroso ya hanella e sa sisinyeha le ho sisinyeha.

Dikeledi tsa theoha mahlong a mosadi wa hae tsa wela hodima boroso. ‘Nkeke ka kgona ho tswela kantle ke le tjena! Ha ho ya ka mponang ke le tjena! Ke tla etsa jwang?’ a Ila.

Morathi wa patsi a nahana ka dintho tsohle tse ntle tseo a ka di lakatsang, jwalo ka mokotla o moholo o tletseng tjhelete ya kgauta le ntlo e ntle haholo e ntjha. Yaba o sheba a hauhela mosadi wa hae, ka boroso e kgolo e mafura nkong, a tseba hore ke ntho e le nngwe feela eo a ka e etsang ka takatso ya boraro e leng ya ho qetela.

'Ke lakatsa eka boroso ena e ka kgutlela tafoleng,' a buela fatshe.

E se kgale mantswe a tswile molomong wa hae, boroso ya tloha sefahlehong sa mosadi wa hae ya fofa sebakeng ho wela ha bobebe tafoleng hape.

Bosiung boo, morathi wa patsi le mosadi wa hae
ba arolelana dijo tsa mantsiboya tse monate,
borotho, boroso e lero le tee.

Ba iphelela hamonate ka ho sa feleng.

Thuto ya paleng ena ke hore o be hloko
ha o lakatsa se itseng, hore o se ke wa
itshola ha kgetho ya hao e eba nnete.

4B-1 Ditakatso tse tharo

A. Tekokutlwisiso

Araba dipotso o sebedisa dipolelo tse felleletseng.

1. Mosebetsi wa morathi wa patsi ke eng?
 - a) ho ratha difate a rekise patsi.
 - b) ho jala difate.
 - c) ho betla dintho ka patsi .
 - d) Tsohle tse ka hodimo.
2. Morathi wa patsi o tsebile jwang hore sena ke sefate sa mohlolo?
3. Sefate se ile sa tshepisa morathi wa patsi eng?
4. Ebe mosadi wa morathi wa patsi o ile are ba etse eng ka ditakatso?
 - a) Ba tlamehile ho lakatsa tjhelete ya gauta.
 - b) Ba tlamehile ho lakatsa ntlo e ntjha.
 - c) Ba tlamehile ho nahana hantle pele ba lakatsa.
 - d) Ba tlamehile hore ba seke ba tata kapa ba be meharo ka dikatso.
 - e) a) le b) ka hodimo
 - f) c) le d) ka hodimo
5. Mosadi wa morathi wa patsi o ile a mofa eng ho dijo tsa mantsiboya?
6. Tshwaya dipolelo 1-4 ho ya ka tatelano ya diketsahalo paleng.

a) Morathi wa patsi le mosadi wa hae ba jele boroso.	
b) Ka tshohanyetso boroso e kgolo, e mafura, e lero ya wela hodima tafoleng.	

c) Boroso ya wela hape tafoleng.	
d) Boroso ya fofa ho tloha tafoleng ya kgomarela sefahlehong sa mosadi wa morathi wa patsi.	

- Ke hobaneng ha morathi wa patsi a ile a halefela mosadi wa hae?
- Ebe ditakatso tse tharo di ile tsa fetola maphelo a morathi wa patsi le mosadi wa hae? Ke hobaneng o tjho jwalo?

B. Tshebediso ya puo

DBE Sehlopha 3 Buka 2: maq 7, 19, 41, 107

Sheba ka mabokosong. Fumana **hlahosongwe** (lentswe le boelang ntho elengwe) le **lalatodi** (lentswe le hanyetsanang) bakeng sa lentswe le leng le le leng ho a ka tlase.

- Bohlokwa (*leqephe 5*)
- makala (*leqephe 5*)
- mafura (*leqephe 4*)
- kgolo (*leqephe 4*)
- ho thola (*leqephe 7*)

Hlahosongwe

tenya, bonolo, molemo ho tshoha/ferekane, tonana

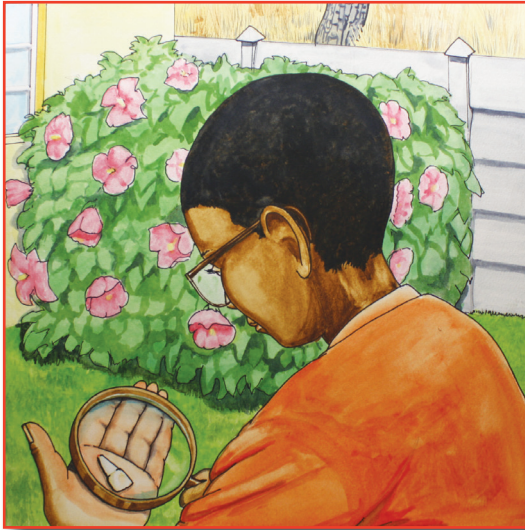
Malatodi

sesane, modumo, nyenyane, ho hloka thuso, ho thaba / mosa

C. Ngodiso

Inahane o na le takatso tse tharo. Ngola dipolelo tse 8-10 o hlalosa hore o ne o tla ikutjwa jwang le hore one o tla lakatsa eng.

2. Leino le ke la mang?

PELE O BALA PALE ENA

Netefatsa hore o utlwisisa seo mantswe ana a se bolelang:
tshimong, tlwaeleha, batlisisa, hlaselang, holofatsa, dithootse,
kokwanyana, lero, mamepe, tlhaho, modula, ditlamatlama,
dieketsehe, mengwaha-kgolo, dinoko

Netefatsa hore o tseba ho bala mantswe ana:
tlwaelehang, tjhefu, bomankgane, setshwantshong

Tumelo o ne a le tshimong ha a tla bona ntho e sa tlwaelehang fatshe. E ne e le nyane, e le tshweu ebile e benya.

Tumelo a ipotsa hore ke eng. A e thonaka ho e shebisisa hantle.

‘Ke leino!’ ho nahana Tumelo ka ho makala. ‘Ke a ipotsa hore ke phoofolo efe e tswileng leino.’

A etsa qeto ya ho batlisisa.

Tumelo a ya ka tlung ho fetela kamoreng ya hae ya ho robala. A nka buka ya hae ya diphoofolo rakeng ya dibuka, a lata le kgalase ya hae e hodisang dintho.

Tumelo a phetla buka ka leqepheng le buang ka dinoha. Ho ne ho na le setshwantsho sa noha e hlaselang nyamatsane ya yona. Tumelo a sebedisa kgalase ya ho hodisa dintho ho sheba pele leino le leng la meno a

noha, le leino leo a le tshwereng. A bona hore meno a noha a matelele, a masesane, ebile a motsu jwalo ka nalete. Empa leino le letsohong la hae le ne le sephara ebile le le kgutlonne.

‘Tjhe. Hona ha se leino la noha,’ ho nahana Tumelo.

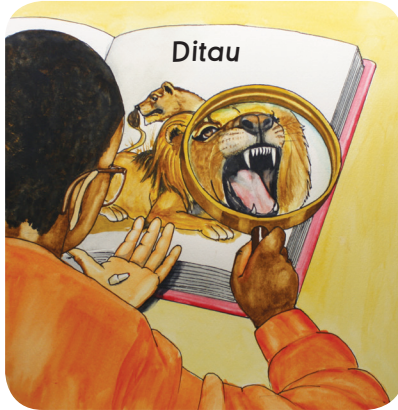
Dintlha: meno a dinoha

Dinoha tse ngata di na le meno, empa ke tse nang le tjhefu feela tse nang le meno a malelele. Dinoha tsena di sebedisa meno a tsona a malelele ho kenya tjhefu nyamatsaneng ya tsona ho e bolaya kapa ho e holofatsa. Ha noha e ka tswa leino le le telele kapa la robeha le leng le tla mela.

Tumelo a phetla maqephe a mmalwa. A emisa leqepheng la tau e rorang, molomo wa yona o bulehile haholo. Tumelo a sheba meno a tau ka hloko ka kgalase e hodisang, a sheba le leino le letsohong la hae. A bona hore meno a tau a matelele, a matenya, ebile a bohale jwalo ka dithipa. Empa leino le letsohong la hae le ne le le lenyane ebile le le kgutlonne.

‘Tjhe. Hona ha se leino la tau,’ ho nahana Tumelo.

Dintlha: meno a ditau

Ditau di sebedisa meno a tsona a ka pele a matelele, a matla – a bitswang meno a ntja – ho tshwara ka thata le ho bolaya dinyamatsane tsa tsona. Di sebedisa le meno a tsona ho hula nyamatsane ya tsona e shweleng ho e isa sebakeng se bolokehileng, se thotseng, moo di tla e ja. Meno a ka hodimo le a ka tlase a sebetsa mmoho jwalo ka sekere, bakeng sa ho seha nama.

Tumelo a phetla leqephe la buka hape. A kopana le setshwantsho sa roto e ntsho e jang. Tumelo a sheba ka hloko meno a roto ka kgalase e hodisang, a be a sheba leino le letsohong la hae. Tumelo o ne a bona hore meno a roto a matelele, a masesane ebile a masehla. Leino le letsohong la hae le ne le le kgutlonne ebile le le lesweu.

‘Tjhe. Hona ha se leino la roto,’ a nahana.

Dintlha: meno a diroto

Diroto di na le meno a mane a malelele ka pele, a sa qeteng ho hola. Diroto di qeta nako ya tsona e ngata di kokona dintho ho thibela hore meno a tsona a se be malelele. Diroto tse ngata di ja dithootse, ditholwana le dijalo, empa tse ding di ja tlhapi le nama.

Tumelo a phetla maqephe a mang a mmalwa. A emisa leqepheng la diphoofolo tse ding tse makatsang. Pele o nahanne hore ke nonyana, yaba o hlokomela hore ke bomankgane ba fofang moyeng! Tumelo a sheba ka hloko meno a mangkane a setshwantshong ka kgalase e hodisang, le leino le letsohong la hae. O ne a bona hore meno a mangkane a ne a le manyane a le masesane, ebile a le metsu jwalo ka mamao. Empa leino le letsohong la hae le lenyane, le sephara.

‘Tjhe. Hona ha se leino la mangkane,’ a nahana.

Dintlha: meno a bomankgane

Bomankgane ba fapaneng ba ja dijo tse fapaneng, tse kang, ditholwana, dikokwanyana, tlhapi, dinqanqane le diphoofolo tse nyane. Di sebedisa meno a tsona ho seha le ho hlafuna dijo. Bomankgane ba nwang madi ba a nwa ho tswa diphoofolong tse kgolo tse kang dikgomo le dipere. Di etsa lesoba le lenyane letlalong ka meno a bohale a kang nalete, ebe di nyanya madi. Hangata phoofolo ha e utlwe.

Tumelo a fihla karolong ya dikokwanyana bukeng. Ho ne ho na le setshwantsho sa notshi e momona lero paleseng. Tumelo a sheba molomo wa notshi hantle ka kgalase e hodisang. He! Notshi ha e na meno hohang, ke leleme le letelele feela!

‘Leino lena ehlile ha se la notshi!’ ho nahana Tumelo.

Dintlha: **dinotshi**

Dinotshi ha di na meno. Di sebedisa karolo ya molomo e kang nko, bakeng sa ho ja le ho nyanya lero la dipalesa. Dinotshi di sebedisa lero ho etsa mamepe. Dinotshi di bohlokwa tlhahong hobane di thusa ho nka modula ho tloha sejalong se seng ho ya ho se seng hore dijalo tse ntjha le ditlamatlama dieketsehe kapa di hole.

Tumelo a beha kgalase ya hae fatshe a kwala le buka. A sheba leino le lenyane, le benyang, le lesweu ka letsohong la hae, a ipotsa hape hore le tswa hokae.

Ka nako eo, ausi wa Tumelo, Lebo, a tla ka phaposing ya Tumelo.

‘Dumela, Tumelo,’ a rialo ka pososelo e kgolo.

Tumelo a sheba leino le letsohong la hae. Yaba o sheba ausi wa hae ya bososelang. A bona sekgeo se seholo moo leino la hae la bongwaneng le ka hodimo le neng le le teng. Tumelo a sena. Leino lena e ne e se la phoofolo. Ke la Lebo! Sephiri se makatsang se ile sa arabeha!

Dintlha: meno a batho

Bana ba banyane bana le meno a 20. Meno a boholo a sutuletsa a bonyane kante ha ngwana a le dilemo tse pakeng tsa tse hlano le tse supileng. Batho ba baholo ba na le meno a 32.

Lerole la ho hlatswa meno le borosolo di sebedisitswe ho tloha qalong ya mengwaha-kgolo ya mashome a mabedi. Pele ho moo, batho ba ne ba sebedisa motswako wa molora le letswai kapa mamepe le kwae kapa ditlamlama le dinoko ho hlwekisa meno a bona. Ba ne ba sebedisa menwana ya bona kapa lekalana bakeng sa borosolo.

4B-2 Leino le ke la mang?

A. Tekokutlwisiso

Araba dipotso o sebedisa dipolelo tse felleletseng.

1. Ebe Tumelo o fumane leino kae?
2. Kgalase e hodisang e sebetša _____.
 - a) ho etsa dintho di shebehe di le nyane
 - b) ho etsa dintho di shebehe di le kgolo
 - c) ho thusa batho ba fufetseng/ ba sa boneng (difofu)
3. O nahana hore Tumelo o ne a ena le kgahleho ho ithuta dintho tse ntjha? Ke hobaneng o bua jwalo?
4. Bolela mabitso a tse latelang hotswa paleng:
 - a) diphoofolo tse pedi tse kgonang ho fofa
 - b) diphoofolo tse tharo tseo e leng dinyantshi
 - c) phoofolo e le nngwe e nang le tjhefu
5. Ngola hore polelo tse latelang ke nnete (N) kapa leshano (L).

a) Bomankgane bohle ba nwa madi	
b) Notshi ke kokwanyana.	
c) Dinoha tsohle di na le meno a ntja.	
d) Meno roto a ka pele ha a emise ho hola.	

6. Ke hobaneng ha notshi e le bohlokwa tlhahong?

7. Lebo o lahlehetswe ke leino la hae hobane _____.
- Bana ba banyane bohle ba lahlehelwa ke meno a bosea.
 - Lebo o ile a thula a tswa leino
 - meno a hae a ile a kgomoha kaofela
 - Ha ho karabo ho tse ka hodimo.

B. Tshebediso ya puo

DBE Sehlopha 3 Buka 1: lq 92
DBE Sehlopha 3 Buka 2: mq 75, 112

Kgetha lentswe le nepahetseng ho a ka masakaneng ho hokanya dipolelo tse na.

- Leino la Lebo le lesweu. Leino la roto le lesehla. (**empa** / **haeba**)
- Leino e kaba la tau. ya eba la noha. (**hobane** / **kapa**)
- Tumelo o tla sheba ho bukamahlale ya hae. A fumana karabo. (**ho fihlela**/**empa**)

C. Ngodiso

DBE Sehlopha 3 Buka 1: mq 5, 13, 77
DBE Sehlopha 3 Buka 2: lq 5

Sebetsa le motswalle kapa ka sehlotshwana ho etsa **postara ka** meno a diphoofole tse fapaneng. Kenyelletsa le dintlha tse kgahlisang. Tshwantsha kapa o kenye ditshwantsho ho hlakisa tsebo.

3. Tau le tweba

PELE O BALA PALE ENA

Netefatsa hore o utlwisisa seo mantswe ana a se bolelang:
fumana, hlonama, nqadile, hlekefetsa, molaetsa, ikgetha, rora,
ikemisetša, hloleha, thothomela, kokona, thapo, tlhompho,
buseletsa

Netefatsa hore o tseba ho bala mantswe ana:
tshwasehile, itshwasolla, tlangwe, tlhompho, hlomphuwa

Ke nako ya kgefutso, mofumahadi Molefe o ile a fumana Kabelo a lla lebaleng la dipapadi.

‘Hobaneng o hloname, Kabelo? Mpoelle ho etsahetseng,’ a botsa ka bonolo.

‘Thabo le Thabiso ba nqadile hoba ke le monyane. Ba mpitsitse tweba e nyenyane ba ba ba re nkeke ka hlola ke ba moholo le ho ba matla jwalo ka bona,’ ho bua Kabelo a hloname.

Mofumahadi Molefe a mo aka. ‘O se ke wa dumella bashemane bao ba sa utlweng ba o utlwise bohloko, Kabelo. Ha ho bohlokwa hore monna o moholo hakae, ke hore o lokile le mosa ha kae ho leng bohlokwa,’ a rialo. ‘Ke tla hlalosa sena ho Thabo le Thabiso le ho barutwana ba phaposi bohle.’

Mofumahadi Molefe a nahana ka Kabelo haholo letsatsing leo. A ipotsa hore a ka emisa bana ba baholo jwang hore ba se ke ba tshosa ba bang.

Yaba mofumahadi Molefe o ne a na le mohopolo o motle. O tla ba balla pale ya tau e hlekefetsang le tweba e nyenyane.

Letsatsi le hlahlamang, mofumahadi Molefe a bitsetsa bana mmateng ka nako ya pale.

‘Mamelang hantle pale eo ke tšileng ho le balla yona kajeno. E na le molaetsa o ikgethang,’ a rialo. ‘Kamorao ho moo re tla bona hore le ithutile eng.’

Bana ba dula ba thotse ha mofumahadi Molefe a qala ho bala.

Tau le tweba

Ka tsatsi le leng tau e ne e robetse moriting wa sefate ha tweba e nyenyane e feta sefahlehong sa yona. Sena se ile sa tsosa tau mme ya e halefisa haholo.

‘O tla patalla molato oo wa hao,’ ya rora, ya tshwara tweba ya bula molomo wa yona ho e ja.

‘Tjhe, ka kopo o se ke wa nja!’ ho qekisa tweba e tshohileng. ‘Ke ne ke sa ikemisetsa ho o tsosa. Ha o ka ntlohela ka tsamaya, mohlomong ka letsatsi le leng ke tla o thusa.’

Tau ya rora ka setsheho. ‘Wena? O nthuse? Empa o monyane ebile o a fokola ebile ha o na molemo! O ka nketsetsa eng?’

Ya phahamisa tweba ka mohatla, ya e tliša ka pele ho molomo wa yona. Empa he, ho na le hore e mo je, tau ya re, ‘O a ntshehisa, ebile o monyane haholo ho ka ba dijo ho nna, ke tla o tlohela o tsamaye!’

Yaba, ka tlhaka
ya lenala la yona,
e tlohela tweba
e tshohileng hore
e tsamaye.

Kamora matsatsi a mmalwa, tau e ne e tshwasehile lerabeng la batsomi. Tau e ne e hloleha ho itshwasolla diropong empa ha e ntse a leka ho itshwasolla, ke ha dirope di ntse di mo tshwara ho feta. Matla a tau, boholo ba yona, manala a bohale le meno a tshabehang di ne di se na thuso ho yona. E ne e tshwasehile.

Tau ya rora ke tshabo le kgalefo. Ya rora ho fihlela lefatshe le thothomela.

Tweba ya utlwa ho rora ha tau yaba e ya ho bona hore molato ke eng. Ya fumana tau e bothile fatshe, e tlangwe ka thata ka diropo lerabeng.

Tweba ya hopola tshepiso eo e e entseng, yaba e re, 'Tau, o ile wa dumela hore o se ke wa ntja. Jwale o mathateng ke lekgetlo la ka hore ke o thuse.'

Tweba ya qala ho kokona thapo ho potoloha tau. Kapele ke ha meno a yona a manyane a entse lesoba le leholo ho lekana hore tau e ka baleha. E ne e lokolohile hape.

Tau ya sheba ka ho tweba ya inamisa hlooho ya yona ka tlhompfo.

'Ke a leboha, tweba e ratehang,' ya bua ka bonolo.
'Ke ne ke fositse ka ho o tsheha ka ho ba monyane.
O pholositse bophelo ba ka.'

'Ke ile ka tshepisa hore ke tla o buseletsa molemo ka letsatsi le leng. Ke ne ke nepile ha ke ne ke re tweba e nyenyane e ka thusa tau e kgolo,' ho rialo tweba.

'O ne o nepile,' ho dumela tau. 'Le ba baholo ba matla ka nako e nngwe ba ntse ba hloka metswalle e menyane, e fokolang. Empa ha ho letho le lenyane le ho fokola ka pelo ya hao kapa kelello.'

Tau ya kobela hlooho ho tweba hape.

Yaba ka bobedi ba tsamaya mmoho.

Mofumahadi Molefe a kwala buka. Bana ba ne ba thotse bohle ka phaposing.

‘Le utlwisisa molaetsa wa pale, bana?’ a botsa. Bana kaofela ba dumela ka dihlooho.

‘Re ithutile ho hong ka pale ena,’ ho bua Thabo le Thabiso.

Mofumahadi Molefe a bososela. ‘Jwale, ho na le seo le ratang ho se bua ho Kabelo?’

Bashemane ba babedi ba ya ho Kabelo ba re, ‘O ka ba monyane, empa ha re betere ho o feta hoba feela re le baholo le ho ba matla. Re tshepisa hore ha re sa tla o hlekefetsa le haele mang kapa mang, lekgale.’

Bohle ka phaposing ba opa diatla.

Mofumahadi Molefe a oma ka hlooho ebile a nahana hore kaekae hole tau le tweba di ne di tsheha.

Thuto ya pale ena ke hore ho hlekefetsa ba bang hobane o le moholo le matla ha se ntho e lokileng. Bahlekefetsi ke batho ba hlonameng, ba etsa hoo hore ba ikutlwe ba le betere ka ho etsa ba bang ba se ke ba thaba. Ha ho motho ya lokelwang ke seo. Bohle re lokela ho hlomphuwa.

4B-3 Tau le tweba

DBE Sehlopha 3 Buka

ya I: 49 lq 104

A. Tekokutlwisiso

Araba dipotso o sebedisa dipolelo tse felleletseng.

- Pale ena e bua ka _____.
 - bana ba baholo ba ithuta ho se hlekefetse ba banyane
 - tau le tweba
 - mosuwe ya mosa ,ya bohlale
 - Tsohle tse ka hodimo.
- Pale ena e etsahetse hokae?
- Thabo le Thabiso ba itseng ho Kabelo se ileng sa mo halefisa?
- Ke pale efe eo mofumahadi Molefe a ileng a e balla bana?
- Tau e ile ya tlohela tweba e tsamaye hobane _____.
 - e ne e tshaba tweba
 - tweba ene e motshehisa
 - tweba e ne e le nyane haholo ho ka ba dijo tsa tau
 - tweba e mo thusitse
 - b le c ka hodimo
- Ho etsahetse eng ho tau?
- Tweba e ile ya pholosa tau jwang?
- Tshwaya dipolelo 1-4 ho hlahisa tatelano e nepahetseng ya diketsahalo tsa pale.

a) Bana ba utlwile pale ka moo tweba e nyane e pholositseng tau e kgolo ka teng.	
b) Thabo le Thabiso ba tshepitsitse hore ba keke ba hlola ba hlekefetsa le ha ele mang kapa mang.	

c) Thabo le Thabiso ba soma Kabelo hobane a le monyane.	
d) Bana ba ithutile hore motho emong le emong o na le molemo.	

B. Tshebediso ya puo

DBE Sehlopha 3 Buka 1: mq II, 76 DBE Sehlopha3 Buka 2: mq 43, 93, 105

Sehela mola ka tlasa **maamanyi** dipolelong tse ka tlase. Ebe o sebedisa maamanyi ano ho ngola dipolelo tsa hao.

1. Kabelo o ne a lla ka ntle.
2. Bana ba ne ba dutse hodima mmata.
3. Tau e ne e robala ka tlasa sefate.
4. Tweba ya matha ya tshela sefahleho sa tau.
5. Tau ya sokola kgahlanong le dithapo.

C. Ngodiso

DBE Sehlopha 3 Buka 1: lq 5 DBE Sehlopha 3 Buka 2: lq 5

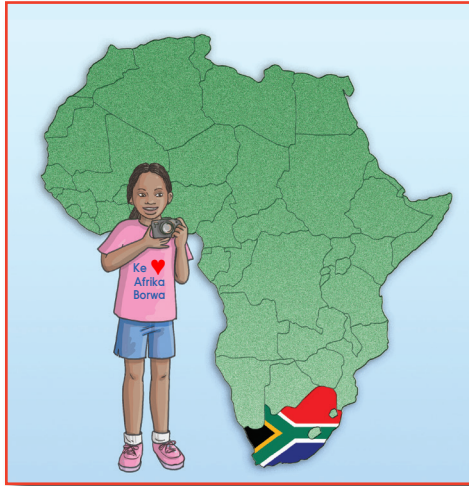
Sebetsang ka dihlotshwana. Etsang **postara** kgahlanong le hlekefetso. Pepesang postara ya lona ka hara sekolo.

Mehopolo emeng ke ena:

- Ere TJHE ho hlekefetso!
- Seke wa bitsa batho mabitso.
- Bahlekefetsi ba sehloho , ha ba thabise.
- O seke wa bua leshano ka ba bang.
- Mantswe a ka ba bohloko !
- Seke wa kgetholla.
- Bahlekefetsi ha ba batlehe!
- Seke wa tsheha babang wa ba utlwisahloko.

4. Afrika Borwa ya rona

PELE O BALA PALE ENA

Netefatsa hore o utlwisisa seo mantswe ana a se bolelang:
setjhaba/botjhaba, puo ya molao, letshwao la kano, merabe,
lewana, tshepe (*lewana le phoofolo*), hlaha, matsa, mohope,
diantshi, letswapo, lehwatata, phororo, mabopo, meetlo,
mookoding

Netefatsa hore o tseba ho bala mantswe ana:
tswalwa, folakga, letshwaong, tjhelete, setshwantsho, kgahlisang,
mpshe, diphenkwene, tshweu

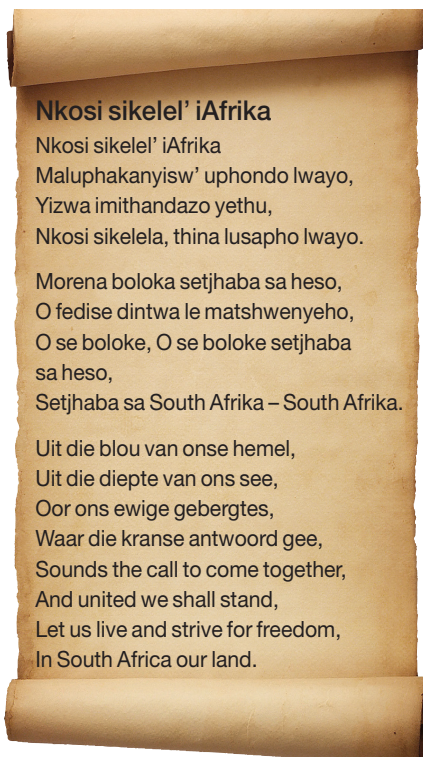
Ka selemo sa 1994 Afrika Borwa e ntjha e ile ya tswalwa!

Re ile ra amohela mopresidente wa rona ya bohla, Nelson Rolihlahla Mandela (Madiba).

Ra bina pina ya rona e ntle ya setjhaba *Nkosi Sikelel' iAfrika*, e nang le dipuo tse molaong tse hlano.

Re ile ra phahamisa folakga ya rona e kganyang e ntjha – e leng yona folakga feela e nang le mebala e tsheletseng e fapaneng lefatsheng ka bophara!

Ekaba o bona mongolo o tlase letshwaong la kano ya rona? E bolela “kopano ya merabe e fapaneng”. Ka selemo sa 1994 re ile ra kopana re le setjhaba se le seng sa naha.

pina ya setjhaba

folakga ya setjhaba

Madiba

letshwao la kano

Tjhelete ya Afrika Borwa e bitswa ka diranta le disente. Re e ngola ka tlhaku ya 'R' e kgolo le ya 'c' e nyane. Ranta e le nngwe e lekana le disente tse 100.

Re na le 5c, 10c, 20c, 50c, R1, R2 le R5 tsa lewana. Tjhelete e lewana e entswe ka tshepe tse fapaneng. Tjhelete e lewana ka nngwe e na le letshwao la kano ka pele, le semela kapa phoofolo ya Afrika Borwa ka morao.

Ka pele

5c

10c

20c

50c

Ka morao

5c

kokolofitwe

10c

shweshwe

20c

porotia

50c

strelitzia

Ka pele

R1

R2

R5

R5

Ka morao

R1

tshepe

R2

tholo

R5

pudumo

R5

pudumo

Re na le tjhelete ya pampiri ya banka ya R10, R20, R50, R100 le R200. Tjhelete ya pampiri ya banka e entswe ka pampiri mme e na le mebala e fapaneng. Tjhelete ka nngwe e na le setshwantsho sa Nelson Mandela ka pele le phoofolo e hlaha e fapaneng ka morao. Diphoofole tsena tse hlano tse hlaha ke tsona tse kgolo tsa bohlokwa lefatsheng. Ka Sekgoa di tsejwa ka hore ke *The Big Five*.

Ka pele

Ka morao

R10 – tshukudu

R20 – tlou

R50 – tau

R100 – nare

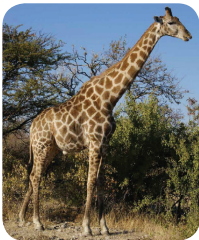
R200 – nkwe

Diphoofolo tsohle tse hlaha tse tjheleteng ya rona e lewana le ho ya pampiri ya banka di phela dirapeng tsa polokelo ya diphoofolo Afrika Borwa. Batho lefatsheng ka bophara ba tla ho tla bona diphoofolo tsena.

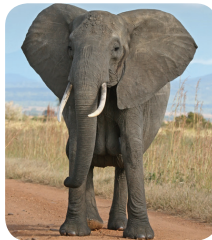
Re lehlohonolo haholo ho ba le diphoofolo tse ngata tse fapaneng le tse kgahlisang naheng ya rona.

Tsona di kenyetsa thuhlo – phoofolo e telele ho di feta lefatsheng, tlou – phoofolo e kgolo ho feta tsohle naheng, lengau – phoofolo e lebelo hofeta naheng, le tau – morena wa dibata.

Re tlameha ho sireletsa le ho hlokomela diphoofolo tsa rona tse hlaha.

thuhlo

tlou

lengau

tau

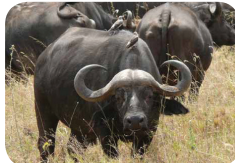
tholo

nkwe

tshukudu

nare

pudumo

Phoofolo ya botjhaba ya Afrika Borwa ke tshepe. Ka Seburu e bitswa *springbok*. Seo se bolela ka moo e tlolelang hodimo moyeng ka teng. Ka Seburu lentswe '*spring*' le bolela hore tlola, ebe '*bok*' e bolela matsa.

phoofolo ya naha:
tshepe

Na o a tseba?

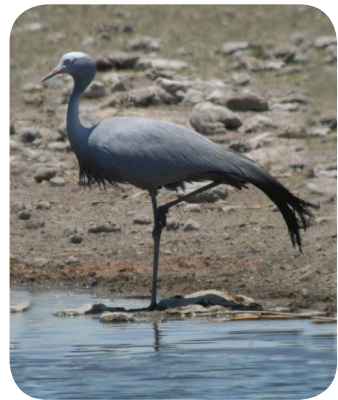
Sehlopha sa botjhaba sa rakebi sa Afrika Borwa se bitswa di-*Springbok*.

Di-*Springbok* di ile tsa hapa Mohope wa Lefatshe wa Rakebi ka 1995 le ka 2007.

Dinonyana tse ka bang 850 tse fapaneng di dula Afrika Borwa.

Nonyana ya Afrika Borwa ya botjhaba ke kokolofitwe. Kokolofitwe ke nonyana e telele e nang le molala o molelele le maoto a ma telele. Ka Sekgoa e bitswa *blue crane*, ka le baka la mmala wa yona o botala ba lehodimo bonang le boputswa.

nonyana ya naha:
kokolofitwe (moholodi)

Nonyana e kgolo ho di feta lefatsheng ke mpshe, mme e dula Afrika Borwa. Dimpshe ha di fofe empa di matha ka lebelo le leholo. Mpshe e kgolo hoo e ka palangwang jwalo ka pere!

dimpshe

Dimpshe di na le mahlo a maholo ho feta phoofolo e fe kapa efe e phelang naheng. Mpshe e behela mahe a maholohadi.

Na o a tseba? Lehe le le leng la mpshe le lekana le mahe a kgoho a 24!

Diphenkwene di dula Afrika Borwa. Diphenkwene ke nonyana tse nang le botsho le bosweu tse nyane tse dulang lewatleng. Ha di kgone ho fofa empa di kgona ho sesa kapele.

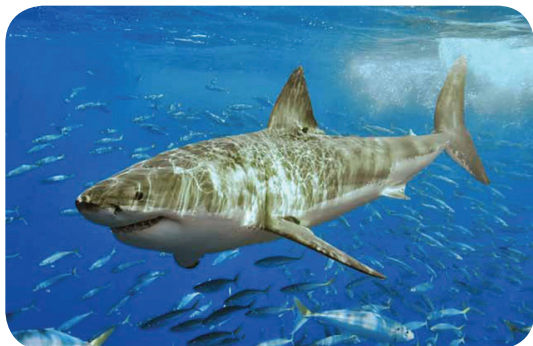
phenkwene

Re tlameha ho sireletsa le ho hlokomela dinonyana tsa rona tse ntle.

Mawatle a Afrika
Borwa a tletse
diphoofolo tse
kgahlisang. Tsona
di kenyeletsa
maruarua –
diphoofolo tse
kgolohadi
lefatsheng, dishaka
– diphoofolo tse
kotsi haholo tsa
lewatleng, le
ditolefene –
diphoofolo tse
bohlale ho fetisisa
tsa lewatleng.

maruarua

shaka le ditlhapi

Na o a tseba?

Maruarua le
ditolefene ha
se ditlhapi – ke
diantshi, jwalo
ka rona!

tolefene

Tlhapi ya botjhaba ya Afrika Borwa e bitswa kgalejone. E ka fumaneha metsing a sa tebang lewatleng la Afrika Borwa feela lefatsheng.

tlhapi ya naha: **kgalejone**

Mawatle a rona a tletse ditlhapi tse ngata le diphoofolo tsa lewatleng tse dibopeho, mebala le boholo bo fapaneng.

sekolopata sa lewatle

Re tlameha ho sireletsa le ho hlokomela diphoofolo tsa rona tse makatsang tsa metsing.

Na o a tseba? Porofenseng ya Kapa Bophirima, hona le moo mawatle a Afrika Borwa a kopanang. Ka lehlakoreng le batang ke Lewatle la Atlantiki mme ka lehlakoreng le futhumetseng ke Lewatle la India.

Palesa ya botjhaba ya Afrika Borwa ke morena wa porotia. Ho na le mefuta e 360 e fapaneng ya diporotia Afrika Borwa. Dipalesa tse ntle di ka ba pinki, tshweu kapa kgubedu.

palesa ya naha:
morena wa porotia

Na o a tseba?

Sehlopha sa botjhaba sa kerikete sa Afrika Borwa se bitswa 'di-Porotia'.

sefate sa naha:
sefate se se sehla

Sefate sa botjhaba sa Afrika Borwa se bitswa sefate se se sehla. Difate tse ntle tse kgolo di na le dilemo tse hodima dimilione tse 100 di le teng Afrika Borwa.

Re tlameha ho sireletsa le ho hlokomela tsohle dimela le difate tsa rona.

Ho na le dibaka tse ngata tse ikgethileng tse ka bonwang Afrika Borwa. Re na le dithaba le matswapo, meru le mahwatata, dinoka le diphororo, mawatle le mabopo. Re lehlohonolo ho ba le lefatshe lohle naheng e le nngwe! Re tlameha ho sireletsa le ho hlokomela naha ya rona.

Na o a tseba?

Phororo ya Tugela e KwaZulu-Natal ke ya bobedi e phahameng lefatsheng.

lehwatata

noka

thaba le lewatle

moru

Ho na le batho ba fetang dimilione tse mashome
a mahlano (50) mo Afrika Borwa. Re bua dipuo tse
fapaneng. Re latela meetlo e fapaneng. Re ja dijo
tse fapaneng. Re rapela ka tsela tse fapaneng.
Re mebala e fapaneng. Empa e mong le e mong
o bohlokwa mookoding wa rona wa naha. Re
tlameha ho sireletsana le ho hlokomelana, hobane
bohle re Maafrika Borwa. Mme Afrika Borwa ke ya
rona bohle.

4B-4 Afrika Borwa ya rona

A. Tekokutlwisiso

Araba dipotso ka ho sebedisa dipolelo tse felleletseng.

1. Ke mang ya bileng mopresidente wa Afrika Borwa ka 1994?
2. Ke eng e kgethehileng ka folaga ya Afrika Borwa?
3. Nyalanya tekanyo ya tjhelete ya pampiri le phoofolo ya yona.
 - a) R10 tlou
 - b) R20 nkwe
 - c) R50 nare
 - d) R100 tshukudu
 - e) R200 tau
4. Ekaba sehlopha sa diphoofolo se ditjheleteng tsa rona se bitswa eng?
5. Tshwaya ka (X) thoko ho dipolelo tse fosahetseng ,ebe o tshwaya (✓) thoko ho dipolelo tse nepahetseng.

a) Sehlopha sa botjhaba sa Afrika Borwa sa rakebi se tsejwa e le 'diprotea'.	
b) Bahahlaudi ba bangata ba etela dirapa tsa diphoofolo tse hlaha Afrika Borwa.	
c) Afrika Borwa e na le diphororo tse phahameng lefatsheng ka bophara.	
d) Dimptjhe le diphenkwene ha di kgone ho fofa.	

6. Fetola dipolelo tse fosahetseng tse ka hodimo mme o di etse nnete.
7. Phoofolo, nonyana le tlhapi tsa botjhaba tsa Afrika Borwa ke _____.
 - a) tlou, kokolofitwe le shaka
 - b) Tau, mptjhe le kgalejone
 - c) Tshepe, kokolofitwe (moholodi) le kgalejone
 - d) Tshepe, phenkwene le leruarua
8. Ngola mabitso a mawatle a mabedi a thetsang Afrika Borwa.

B. Tshebediso ya puo

DBE Sehlopha 3 Buka 2: maq 97, 117, 120

1. Tlatsa ka **makgethi** a siilweng dipolelong tse latelang. Ithuse ka dintlha tsa pale.
 - a) Tlou ke phoofolo e _____ naheng.
 - b) Thuhlo ke phoofolo e _____ lefatsheng.
 - c) Lengau ke phoofolo e _____ naheng.
 - d) Tolefene ke phoofolo ya lewatle e _____.
 - e) Shaka ke phoofolo ya lewatle e _____ haholo.
2. Ngololla dipolelo tse ka hodimo ho **bongata**.

DBE Sehlopha 3 Buka 2: lq 113

C. Ngodiso

DBE Sehlopha 3 Buka 3: maq 5, 51, 105

Wena le molekane wa hao, ralang **phatlalatso** ho hohela batho ho tla etela Afrika Borwa.

★ ★ ★ ★ Buka 4B

Bophahamo 3 ba dibuka tsa tlhahlamiso tsa Vula Bula tsa ho bala di fana ka monyetla wa ho bala ka bolokolohi le ka potlako ho babadi. Buka ka nngwe e na le dipale tse nne tse fapaneng ho akaretsa le mongolo wa ditshomo. Pale ka nngwe e etelletswe pele ke tlotlontswe le mantswe a 'boima-ho-bala' ao ho lebelletsweng hore barutwana ba a kgone le ho a tseba.

Dibuka tse pedi di lokelwa ho qetwa ka hohle-hohle karolong ka nngwe ya selemo – Karolo 1: Buka 1A le 1B, Karolo 2: Buka 2A le 2B, Karolo 3: Buka 3A le 3B, Karolo 4: Buka 4A le 4B. Para ka nngwe ya dibuka (A le B) di bophahamong bo lekanang, ka baka leo, ha ho na taba hore o bala buka efe pele.

★ BUKA 1A

1. Kausu e nyametseng
2. Sengwathana sa qetello sa kuku
3. Ho hotle ho fana
4. Sephiri

★★ BUKA 2A

1. Bohlaswa bo bokaalo!
2. Ke lebidi la mang le?
3. Boleke-mampatle
4. Ke mang ya phelang mo?

★★★ BUKA 3A

1. Sopo ya majwe
2. Jo, Monghadi Kgabo!
3. Mamelang mmimo
4. Dineo o ya lebenkeleng

★★★★ BUKA 4A

1. Kokonyana le tse
2. Toropo ya haeso
3. Mmutla le sekolopata
4. Ditsomi tsa diphoofolo

★ BUKA 1B

1. Ntate o setse le lese
2. Setshwantsho ka dibopeho
3. O tla etsang nakong e tlang?
4. Sepotolohi

★★ BUKA 2B

1. Thusang!
2. Ebe Palesa o kae?
3. Sehwele se sehoho
4. Ke mang ya thubileng fensetere?

★★★ BUKA 3B

1. Re baka le nkgono
2. Tlhodisano ya moya le letsatsi
3. Itokisetse leeto
4. Bosiu polasing

★★★★ BUKA 4B

1. Ditakatso tse tharo
2. Leino le ke la mang?
3. Tau le tweba
4. Afrika Borwa ya rona

(le Bukana ya Dikarabo tsa Mohlala)

Dibuka tse bophahamong bona di na le maqephe a eketsehileng, mongolo o mongata leqepheng, dipolelo tse telele, dipaterone tsa mefuta-futa e fapaneng ya dipolelo tsa bohlokwa, thutapuo thaloso semolao le tlotlontswe e ruileng. Ho bala jwale ho se ho itlela fela, ka mafolofolo a maholo le kutlwisiso ho feta ho hlasela/ho phelela mantswe ha barutwana ba ntse ba atamela ho bala ka boikemelo.

Dibuka tsena di fana ka monyetla ya ho bala ka sehlopha, ka tataiso, ka dipara le ka boikemelo.

SESOTHO